

MĚSTÁCKÉ POSTAVY

V některých venkovských městech jsou takové domy, že nám z nich je smutno; takový smutek na nás jde z temných klášterů, z bezútěšných stepí a zádumčivých zřícenin. Snad je v těchto domech i ticho klášterů i suchopár stepí i hrobovost zřícenin; život a pohyb v nich je klidný; někdo cizí by řekl, že v nich nikdo nebydlí, kdyby se z čista jasna nesetkal s bledým a chladným pohledem nehybné osoby, jejíž polomnišská tvář se vyklání nad okenní římsu, zazní-li dole neznámý krok.

Tyto rysy melancholie lpí na jednom domu v Saumuru na konci nerovné ulice, která vede k zámku v horní části města. Tahle ulice, nyní liduprázdňá, v létě horká, v zimě studená, místy temná, je zvláštní zvonivostí své kamenité dlažbičky, vždy čisté a suché, svou uzoulinkou křivolakostí, mírem svých domů, které náležejí k starému městu a nad nimiž se rozkládají hradby.

Věkovité stavby jsou tu ještě pevné, ač jsou dřevěné, a jejich rozmanité podoby přispívají k rázovitosti, pro kterou se tato čtvrt doporučuje pozornosti starožitníků a umělců. Je těžko projít kolem těchto domů a neobdivovat se obrovským fošnám, na jejichž koncích jsou vyřezány podivné podoby, takže je přizemí většinou zdobeno začernalým reliéfem.

Zde jsou příčná břevna kryta břidlicí a kreslí modré čáry po křehkých zdech domů, které jsou zakončeny hrázděným svrškem, jehož střecha se stářím schýlí, jehož zetlelý šindel se zprohýbal střídavým vlivem deš-

té a slunce. Tam zase pozorujeme otlučené, začernalé okenní římsy, jejichž jemnou skulpturu lze stěží rozeznat a které jako by byly příliš slabé, aby mohly unést hluboký květináč, z něhož vyrazejí karafiáty a růže nějaké chudé dělnice. O něco dále jsou dveře zdobené ohromnými hřeby, kam důvtip našich předků vryl domovní hieroglyfy, jejichž smyslu se nikdy nedopátráme. Jednou tam nějaký protestant vepsal svou víru, jindy tam člen Ligy proklel Jindřicha IV. Někdy měšťan tam vryl odznaky svého měšťanského šlechtictví, slávu svého zapomenutého konšelství. Celá francouzská historie tady je. Vedle třesoucího se domu s hrubě omítnutými zdmi, kde řemeslník postavil svůj hoblík, stojí stavení panské, kde lze v půloblouku kamenných dveří ještě vidět sled jeho erbu, rozbitého v rozličných revolucích, které od roku 1789 otrásly krajem.

V této ulici nejsou v obchodních přízemcích ani krámký, ani velké obchody, přátelé starověku by tam našli dílny našich otců ve vsi jejich naivní prostorů. Ty nízké síně, které nemají ani výkladních skříní, žádné výkládce, žádné skleněné tabule, jsou hluboké, temné a bez výzdoby uvnitř i vně. Dveře mají dvě plné části, hrubě kované, z nichž horčíjší je otevřena dovnitř a dolejší, se zvonečkem na pružném peru, neustále se kývá sem a tam. Vzduch a světlo vchází do těchto vlhkých brlohů buď hořejskem dveří, nebo prostorem mezi klenbou, podlahou a malou zídkou ve výšce rukou, do níž se vsazují důkladné okenice; ráno se sundají, večer se zase nasadí a přichytí nýtovanými železnými tyčemi. Na tu zídku obchodník bez chytračení vykládá zboží. Podle toho, jaký je to obchod, výklad se skládá buď z dvou tří kádí tresek a soli, nebo z několika balíků plachtoviny, z provazů, z mosazi zavěšené na stropních trámech, z obruči podél stěn nebo z několika kusů sukna na policích.

Vejdete. Čisté děvče, jiskřící mládím, s bílým šátkem,

s červenýma rukama, nechá pletení, zavolá otce nebo matku; přijdou a prodají vám, co poručíte, podle své povahy buď lhostejně, úslužně nebo naduté; prodají vám zboží i za dva pětníky i za dvacet tisíc franků.

Spátříte tu obchodníka s dýhami; sedí ve dveřích a točí si palci na břiše, rozmlouvaje se svým sousem; na pohled se vám zdá, že má jen několik špatných kazových prken a dva nebo tři svazky latí; ale jeho nabité skladiště v přístavu zásobuje všechny bečváře v Anjou; ví skoro navlas, kolik sudů udělá, bude-li sklizeň dobrá; sluneční žár ho obohacuje, deštivý čas ho ničí; v jediném dopoledni může bečka stát jedenáct franků nebo klesnout na šest liber.

V tomto kraji, tak jako v Touraine, vrtkavost počásí ovládá obchodní život. Vinaři, statkáři, obchodníci s dřívím, bečváři, hospodští, námořníci, všichni čhají na sluneční paprsek; když jdou večer spat, bojí se, aby ráno neshledali, že v noci mrzlo; bojí se deště, větru, sucha a chřejší vodu, teplo, mraky, podle toho jak kdo. Tam se bojuje nepřetržitý souboj mezi nebem a pozemskými zájmy. Tlakoměr je hned zachmuřuje, hned rozjasňuje nebo rozveseluje.

Z jednoho konce této ulice na druhý – je to bývalá hlavní třída saumurská – nesou se ode dveří ke dveřím slova: „Máme zlatý čas.“ A každý odpovídá sousem: „To přší dukáty,“ poněvadž ví, co mu dává sluneční paprsek a příznivý déšť. V sobotu k polednímu, je-li pěkné počasí, nedostanete ani za krejcar zboží u těchto bodrých obchodníků. Každý z nich má svou vinici, svůj stateček a tráví dva dny v týdnu na venkově. A poněvadž o koupi, prodějí a zisku vědí už všechno předem, mohou tu obchodníci strávit deset hodin ze dvanácti veselými zábavami, pozorováním, klábosením a ustavičným vyzvídáním. Kdepak by tu hospodyně koupila koroptev, aby se sousede manželé nezeptali, zdali ji dobře upekla! Dívka tu nevykoukne z okna,

aby ji hned tady a tamhle nezpozorovali. Tady je svědomí každého na denním světle, stejně tak jako nemají žádné tajemství neprůniknutelné, černé a tiché domy.

Žije se skoro stále venku: každá rodina se usadí přede dveřmi, snídá tam, obědvá a hádá se tam. Ulicí nepřejde nikdo, aby nebyl bedlivě pozorován. Vždyť dřívě, když přišel do venkovského městečka někdo cizí, ode všech dveří si z něho tropili šašky. Odtud pochází spousta povedených historek. Tady povstala i přezdívka „poštiváčkové“ pro obyvatele Angers, kteří vynikali vtipkařením.

Starobylé paláce starého města stojí nahoře v této hlavní ulici, kde bydlila dříve místní šlechta. Dům plný melancholie, v němž se zběhly události tohoto příběhu, je právě jedním z takových obydlí; byla to ctihodná památka na století, kdy věci i lidé měli ještě onu prostotu, kterou francouzské mravy ztrácejí den co den.

Když projdete všemi zatačkami této malebné ulice, kde každá maličkost probouzí vzpomínky a jejíž celkový ráz nás uvede mimovolně do jakéhosi zasnění, zpozorujete, jak tam průčelí tvoří dosti temný ústupek, v němž se tají vchod: to je sídlo Grandetových.

Nemůžeme však pochopit odstín tohoto maloměstského pojmenování, neznáme-li život páně Grandetův.

Pan Grandet se těšil v Saumuru vážností, jejíž příčiny a následky nepochopí zcela lidé, kteří aspoň trochu nežíjí na venkově. Panu Grandetovi ještě někteří říkali starý Grandet, ale počet těchto starých lidí se stále zmenšoval. Pan Grandet byl v roce 1789 zámožným mistrem bečvářským: uměl číst, psát a počítat. Když dala Francouzská republika rozprodat církevní statky v okrese saumurském, ožnil se zrovna tento bečvář -- bylo mu právě čtyřicet let -- s dcerou bohatého obchodníka s prkny. Grandet šel tehdy se svou hotovostí a s věnem, se svými dvěma tisíci louisdory na okres; pomocí dvou set dvoulouisdorů, které jeho tchán dal

zůřivému republikánovi, jenž dozíral na prodej národních statků, dostal Grandet po právu, třebaž ne po spravedlnosti, za babku nejkrásnější vinnice z okresu, staré opatství a několik dvorů.

Poněvadž byli saumurští obyvatele málo revoluční, pokládali starého Grandeta za odvážného chlapíka, republikána a vlastence, za muže holdujícího novým myšlenkám, kdežto bečvář prostě holdoval svým vinicím. Jmenovali ho členem okresní správy saumurské a jeho mírumilovný vliv se uplatňoval v životě politikém i obchodním.

Po strance politické chránil bývalou šlechtu a stavěl se vši svou mocí proti prodeji statků vystěhovalců. Po strance obchodní dodával republikánské armádě jeden nebo dva tisíce sudů bílého vína; dal si je zaplatit překrásnými loupkami ženského řádu, který byl ušetřen až pro poslední zábor.

Za konzulátu se stal tatík Grandet starostou; starostoval velmi moudře, vinaril ještě moudřeji. Za císařství se stal panem Grandetem, Napoleon ne něl republikány v lásce. Nahradil pana Grandeta, o němž se říkalo, že nosil rudou čapku, velkostatkářem, který měl přídomek a měl se stát císařským baronem. Pan Grandet opustil obecní slávu beze vsí lítosti. Dal už zbudovat v zájmu svého výborné silnice, které vedly k jeho statkům. Ze svého domu a statků, velmi výhodně zaknihovaných, platil mírné daně. Po roztržení pozemků podle výnosu staly se jeho vinnice, protože jim věnoval stálou péči, hlavou kraje (běžný odborný výraz k označení vinnic, které nesou nejlepší víno). Mohl se ucházet o kříž České legie.

Ta věc se uskutečnila v roce 1806. Panu Grandetovi tehdy bylo sedmapadesát let a jeho ženě asi šestatřicet. Jediné dceři, plodu jejich zákonité lásky, bylo deset let.

Prozřetelnost snad chtěla pana Grandeta ušetřit za jeho neúspěchy ve správních úřadech: pan Grandet dě-

díl toho roku postupně po paní de la Gaudinière, rozené de la Bertellière, matce paní Grandetové; pak po starém panu de la Bertellière, otci zemřelém; a potom po paní Gentiletové, babičce z matčiny strany: troje dědictví, a jeho výše nebyla nikomu známa. Lakota těch tří starých lidí byla tak zarytá, že už dávno hromadili peníze, aby se na ně mohli potají dívat. Starý pan de la Bertellière nazýval obchodování s penězi marnotratností; soudil, že je větší užitek z pohledu na zlato než z lichvářských výdělků. V městě Saumuru se tedy dohadovali velikosti jeho úspor podle výnosu jeho viditelného majetku.

Tenkrát se panu Grandetovi dostalo nového šlechtického znaku, který mu ani naše poslední rovnostářství nikdy nevezme: stal se největším poplatníkem na okrese. Hospodářil na sto jitrech vinit, které mu v úrodných letech vynášely sedm až osm set sudů vína. Měl třináct dvorů, staré opatství, kde ze šetrnosti zazdíl okna, ložené oblouky i kostelní okna, takže se uchovala. Měl sto sedmadvacet jiter luk, kde rostly a sílily tři tisíce topolů, vysázených roku 1793. Konečně mu náležel i dům, ve kterém bydlil.

Tak se cenil jeho viditelný majetek. Co se pak týče jeho jmění, mohly jeho velikost tušit jakž takž jen dvě osoby: jednou z nich byl pan Cruchot, notář, jenž měl na starosti lichvářský obchod páně Grandetův; druhý byl pan des Grassins, nejbohatší bankéř saumurský, na jehož zisku bral vinař podle libosti a tajně podíl. Ačkoliv starý Cruchot i pan des Grassins byli mlčenliví jako hrob, což na venkově plodí důvěru a bohatství, prokazovali na veřejnosti Grandetovi tak velkou úctu, že pozorovatelé mohli měřit rozsah majetku bývalého starosty velikostí jejich patolízalství.

V Saumuru nebylo člověka, který by nebyl přesvědčen, že má pan Grandet tajný poklad, skrýš plnou louisdorů, kde v noci prožívá nevyšlovné rozkoše, jaké

poskytuje pohled na veliké hromady zlata. Lakomci si tím byli skoro jisti, když pohlíželi do očí tohoto muže, jimž jako by žlutý kov dal svou barvu. Jako pohled rozkošníka, hráče nebo záletníka má i pohled člověka, který těžší ohromný zisk ze svého jmění, určité nevyšlovitelné znaky, kradmá hnutí, chamtivá a tajemná, která neujdou jeho souvěrcům. Tato tajemná mluva tvoří jakési svobodné zednářství vášní.

Pan Grandet tedy budil všeobecnou vážnost jako člověk, který nebyl nikomu nikdy nic dlužen, který, jakožto starý bečvář a starý vinař, viděl s přesností hvězďáře, kdy má připravit pro sklizeň tisíc sudů a kdy stačí jenom pět set. Nemnul se s úspěchem ani v jedné spekulaci, měl vždy sudy na prodej, když měly větší cenu než jejich obsah, mohl uložit sklizeň do svých sklepů a čekat, až bečku prodá za dvě stě franků, zatím co ji malí vinaři prodávali za pět louisdorů. Jeho proslulá sklizeň z roku 1811, kterou moudře uschoval a pomalu rozprodával, vynesla mu více než dvě stě čtyřicet tisíc liber. Peněžnický řečeno, v panu Grandetovi byl tygr i had: dovedl se položit, skrýt, číhat dlouho na kořist, skočit na ni; potom rozevřel tlamu svého měšce, pohltil hromadu dukátů a klidně si lehl jako had, který tráví, klidně, chladně, promyšleně.

Každý, kdo šel kolem, pocítil obdiv a trochu úcty a hrůzy. Což nezakusil kdekdo v Saumuru sám na sobě jemnou řezavost jeho ocelových drápů? Tomuhle opatřil pan Cruchot peníze na koupi usedlosti – ale na jedenáct ze sta; tomu zas odkoupil pan Grassins směnku, ale no páně Grandetovo nevyšlovílo buď na trhu, nebo při večerních besedách ve městě. U některých lidí budilo bohatství starého vinaře vlasteneckou pýchu. Nejedn kupec a nejedn hospodský říkával s jakýmsi uspokojením cizincům:

„Máme tu, pane, dva nebo tři milionářské domy.

Ale co se pana Grandeta týče, ten ani sám nezná své jmění!“

Roku 1816 cenili nejohratnější počtáři saumurští pozemkový majetek starého Grandeta na nějaké čtyři milióny. Ale poněvadž od roku 1793 do roku 1817 vytěžil průměrně asi sto tisíc franků ročně ze svého majetku, dalo se soudit, že má na penězích asi stejnou částku jako v nemovitostech. Když také po partii bostonu nebo po rozhovoru o viničích přišla náhodou řeč na pana Grandeta, říkali zkušení lidé: „Starý Grandet...? Starý Grandet musí mít nějakých pět šest miliónů.“

„Jste obratnější než já. Nikdy jsem se nemohl dopátrat, kolik mu to dělá dohromady,“ odpovídal pan Cruchot nebo pan des Grassins, když zaslechli takovou řeč.

Když některý Pařížan mluvil o Rotschildovi nebo o Laffittovi, ptali se ho Saumurští, jsou-li ti lidé tak bohatí jako pan Grandet. Přisvědčil-li jim Pařížan s opovrhlivým ohnutím rtů, podívali se na sebe a vrtěli nedůvěřivě hlavou.

Obrovské jmění pokrývalo zlatým pláštěm všechny činy tohoto člověka. Z počátku některé zvláštnosti jeho života dávaly podnět k posměchu a k pošklebkům, ale posměch i pošklebky časem zevšedněly. Ve všem pocházení, i v sebeneopatrnějším, měl pan Grandet autoritu rozšafné rozvážlivosti. Jeho slova, jeho šaty, jeho pohyby a mrkání očima udávaly v kraji tón; každý, kdo ho studoval, jako studuje přírodopisec pudová hnutí u zvířat, mohl poznat hloubku a něhou moudrost jeho nejnepatrnějších činů.

„Budeme mít tuhou zimu,“ říkali, „starý Grandet si navlékl podšíváné rukavice; musíme začít s vinobraním.“ – „Starý Grandet bere hodně dýhoviny, to bude letos hodně vína!“

Pan Grandet nekupoval nikdy maso ani chléb. Jeho nájemci mu přinášeli každý týden dostatečnou zásobu

pachtovních kapounů, kuřat, vajec, másla i obilí. Měl mlýn a nájemce platil nejen pacht, ale musil si přijít pro určité množství obilí a odvést mu z toho mouku i otruby. Veliká Nanon, jeho jediná služka, pekla sama každou sobotu chléb pro dům, třebaž už nebyla mladá. Pan Grandet si vyjednal se svými nájemci-zelináři, že ho budou zásobovat zeleninou. A ovoce sklízel tolik, že ho spoustu prodával na trh. Dříví k topení dal řezat ze svých plotů nebo se bralo ze starého roští, napolo shnilého, které nasbíral kolem svých polí. Nájemci mu je přiváželi do města zcela zcela rozštípané, složili je z ohoty do dřevníku a on jim poděkoval. Jediné jeho známé vydání byl svěcený chléb, šaty jeho ženy a dcery a placení jejich sedadel v kostele, světlo, služné velké Nanon, cínování kastrolů, daně, opravy domů a výdaje na hospodářství. Měl šest set jiter lesa; koupil ho nedávno a dal ho hlídat sousedovým hlídačem, kterému slíbil odměnu. Teprve od této koupě jedl zvěřinu.

Způsobu tohoto muže byly velmi prosté. Mluvil málo. Myšlenky vyjadřoval obecně krátkými úlovými, která pronášel sladkým hlasem. Od revoluce, kdy na sebe upozornil, koktal vždycky unaveně, jakmile měl o něčem dlouho hovořit nebo udržovat hovor. Toto zakoktávání, nesouvislost vět a přívál slov, v nichž utápěl svou myšlenku, a zdánlivý nedostatek logiky, což všechno bylo přičítáno malému vzdělání, bylo předstírané a některé příhody této historie to dostatečně objasní. Ostatně čtyři věty, přesné jako algebraické formulky, stačily mu obvyčejně k tomu, aby rozřešil všechny životní i obchodní nesnáze: „Nevím. Nemohu. Nechci. Uvidíme.“

Neříkal nikdy ani ano, ani ne a vůbec nepsal. Když s ním někdo mluvil, chladně poslouchal, podpíral si bradu pravou rukou, jejíž loket opřel o hřbet ruky levé. O všem si tvořil určité mínění a to nikdy neměnil. I o každém sebemenším obchůdku dlouho uvažoval. Když mu po vypočítavém rozhovoru světil jeho pro-

tivník tajemství svých záměrů, domnívá se, že ho tím upoutá, odpovídal:

„Nemohu o ničem rozhodovat, dokud se neporadím se ženou.“

Jeho žena, kterou uvedl do naprostého otroctví, byla mu v obchodních věcech velmi pohodlnou zástěnou. Nikdy nikoho nenavštěvoval, nepřijímal návštěv, nezval na večeri. Nikdy nedělal žádný hluk; šetřil vším, i pohybem. Nepřekázel nikdy u nikoho, protože si vážil vlastnictví.

Přece však se přes mírnost v hlase, přes jeho obezřelé chování prodírala na povrch jeho bečvářská řeč i způsoby, zvláště doma, kde se ovládal méně než jinde.

Po tělesné stránce byl Grandet muž pět stop vysoký, zavalitý a hranatý; jeho lýtka měla dvanáct palců v obvodu; měl uzlovité kolenní klouby a široká ramena. Oblíček kulatý, osmahlý a dolůčkovatý. Měl rovnou bradu, rty bez vykrojení a bílé zuby. V očích klidná a hluboká výraz, jaký lid připisuje baziškoví; čelo, pokryté příčnými vráskami, měl plně výrazných hrbolů. Vlasy, žlutavé a šedivější, byly zlato a stříbro, jak říkali někteří mladí lidé, kteří nevěděli, jakou závažnost má tento vtíp na pana Grandeta. Na nose, ke konci tlustém, byl žilkovitý hrbol, o kterém lid ne bez důvodu soudil, že je plný zloby. Tato tvář prozrazovala nebezpečnou zchytralost, chladnou počestnost a sobectví člověka, jenž si navykl všechny své city soustřeďovat na lakotu a na jedinou bytost, která pro něj opravdu něco znamenala, na svou dceru Eyzénii, jedinou svou dědičku. Jeho chování a způsoby a všechno na něm svědčilo o sebejistotě, jakou mívají lidé ve všem svém podnikání vždycky úspěšní. Ačkoliv navenek vypadal vlídně a přístupně, měl pan Grandet povahu ze železa.

Byl stále stejně oblečen; jak ho vidíme dnes, tak ho viděli už od roku 1791. Důkladné střevíce zavaloval koženými šňůrkami; za každého počasí nosil vlíně-

né punčochy, krátké kalhory z tlustého hnědého sukna se stříbrnými přezkami, aksamitovou vestu se žlutými a hnědými pruhy a s knoflíky do čtverce, široký kaštanový kabát s dlouhými šosy, černou kravatu a kvakerový klobouk. Rukavice, pevné jako rukavice čteníků, vydržely mu dvacet měsíců. Aby je uchoval čisté, kladl je vždy puntičkářským způsobem na okraj klobouku na totéž místo.

To je všechno, co Saumur věděl o jeho osobě. Jen šest občanů mělo právo chodit do jeho domu. Nejvýznamnější ze tří prvých byl synovec pana Cruchotha. Po svém jmenování předsedou soudu první instance v Saumuru připojil tento mladý muž k svému jménu Cruchoth ještě de Bonfos a snažil se, aby de Bonfos zvítězilo nad Cruchothem. Podpisoval se už C. de Bonfos. Strana, která nebyla dosti zasvěcena a nazývala ho „panem Cruchothem“, poznala brzy při přelíčení, že se dopustila hlouposti. Soudce stranil těm, kteří mu říkali „pane předsedo“, ale nejlaskavější úsměvy měl pro lichotníky, kteří ho jmenovali „pane de Bonfos“. Panu předsedovi bylo třiatřicet let a měl panství Bonfos (Boni Fontes), které mu vynášelo sedm tisíc liber renty. Čekal na dědictví po svém strýci notáři a po strýci abbém Cruchothovi, který byl hodnostářem kapituly sv. Martina v Tours.

Oba strýcové byli považováni za boháče. Tihle tři Cruchotové s oporou hezkého počtu bratránců a ve spolenectví s dvaceti domy v městě tvořili celou stranu – jako kdysi Medicejští ve Florencii. A jako Medicejští měli i Cruchotové své Pazzi.

Paní des Grassins, matka tříadvacetiletého syna, navštěvovala velmi často paní Grandetovou: doufala, že ožení svého drahého Adolfa se slečnou Eyzénii. Pan des Grassins, bankéř, podporoval statečné manévry své ženy vytrvalými tajnými službami, které prokazoval starému lakomci, a objevoval se na bojišti vždy v pravý